

10. Мордовцев Д. Козаки и море. Стихотворные отрывки из истории морских походов Запорожского казачества, в начале XVII века / Д. Мордовцев // Малорусский литературный сборник / издал Д. Мордовцев. — Саратов : В типографии губернского правления, 1859. — С. 7–127.
11. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель: наукова монографія [у 2 т.] / Євген Казимирович Нахлік / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. — К. : Український письменник, 2007. — (Серія «Літературознавчі студії». Вип. 11/12; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша). — Т. 2. Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. — Вип. 12. — 462 с., [16] арк., іл., портр.
12. Панов С. Д.Л. Мордовцев и его историческая проза // Мордовцев Д.Л. За чьи грехи? Великий раскол / С. Панов, А. Ранчин / Составление и подготовка текста Н.Н. Акоповой. Вступ. ст. и комментарии С.И. Панова, А.М. Ранчина. — Москва : Правда, 1990. — С. 3–19.
13. Пустовіт В.Ю. Данило Мордовець. Літературна постать / В.Ю. Пустовіт. — Луганськ : Знання, 2006. — 64 с.
14. Семиліточка. Українські народні казки. — К. : Веселка, 1990. — 318 с.
15. Чотири маловідомі праці Івана Франка // Українське літературознавство. Збірник наукових праць. — Львів, 2006. — Вип. 68. — С. 366–399.

Украинские романтики изображают казачество огромной силой, воплощением государственной идеи. Творчество Данила Мордовца во второй половине XIX столетия выступает продолжением романтических тенденций в изображении казачества. Образ казака становится выразительным болем благодаря сравнению с образами орла, сокола, использованию фольклорных художественных средств и использованию литературной традиции.

Ключевые слова: Данил Мордовец, казачество, романтизм.

The Ukrainian romantics depict the Cossacks as a great power, which is the embodiment of the national idea. Danylo Mordovets' creative heritage in the second half of the XIX century is lasting romantic tendencies in depicting the Cossaks. The image of cossak becomes more expressive thanks to comparing it with the images of an eagle, falcon, the use of folk art facilities and the use of literary tradition.

Key words: Danylo Mordovets, Cossacks, romanticism.

УДК 82–312.1

Ольга Оренчак

ІВАН ФРАНКО І ФЕДІР ДОСТОЄВСЬКИЙ: КОНТАКТНО-ГЕНЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті досліджуються основні принципи літературно-естетичних та творчих взаємозв'язків І. Франка і Ф. Достоєвського в контактено-генетичному аспекті. Аналізується літературно-критичний спадок І. Франка в контексті творчості Ф. Достоєвського.

Ключові слова: компаративний аналіз, психологізм, літературно-критичний аналіз, творча індивідуальність.

Компаративний аналіз творчості Франка і Достоєвського в українському літературознавстві завжди викликав інтерес і зазнавав певної еволюції. У свій час уперше вказав на спорідненість деяких рис творчості митців А. Кримський. Зокрема, у рецензії на збірку оповідань Франка «В поті чола», що з'явилася в журналі «Зоря» за 1891 р., він зазначав: «В повісті

«На дні» Франко являє себе й добрим психологом в смаці Достоєвського: його психологія робить помітний вплив, леденить душу жахом» [3, 449]. І надалі, аналізуючи твори письменника, літературознавець посилається на досвід Достоєвського. Свою спробу виявити вплив Достоєвського на творчість Франка зробив і С. Єфремов, який акцентував увагу на важливих рисах таланту,

що різнять обох письменників: «Достоевський зробився справжнім віртуозом неблаганного мучительства й безпотрібної гри на нервах читача», а «Франко вийшов на справжнього співця любови та гуманности» [2, 173]. У наукових розвідках, присвячених проблемі «І. Франко і російська література», ім'я Достоевського необґрунтовано замовчувалося. У численних працях франкознавців (Г. Вервеса, Ю. Кобилецького, М. Возняка, М. Пархоменка, Ф. Погребенника), що висвітлювали творчість Франка в українсько-російських літературних взаєминах, йшлося про вплив на Франка таких російських письменників, як О. Пушкіна, М. Гоголя, Г. Успенського, Л. Толстого, М. Салтикова-Щедріна, І. Тургенева та ін. Однак проблему зв'язків Достоевського і Франка не висвітлював жодний із них. Це безперечно утруднювало розуміння творчості Франка в цілому, нівелювало суттєві грані його художньої майстерності.

У радянському франкознавстві вперше порушив питання про необхідність наукового дослідження творчого впливу Достоевського на твори І. Франка академік О.І. Білецький, який зокрема зазначав: «Тема "Франко і Достоевський" заслуговує на окреме дослідження, і воно буде розпочате» [1, 105]. На заклик О. Білецького відгукнувся Ю. Янковський («Животворні зв'язки. І. Франко і російська реалістична проза», 1968), який останній розділ книги присвятив проблемі «Франко і Достоевський», чим безумовно проблему не вичерпав. На сьогодні окремої ґрунтовної праці, присвяченої цій проблемі, поки що немає. І ця справа ще попереду. Особливо видається доцільним розглядати творчість Франка і Достоевського у сукупності основних аспектів компаративного аналізу. Окремі спроби дослідників останнім часом дають можливість відстежити цю проблему або в контактено-генетичних зв'язках (Л. Хваль), або ж у типологічних аналізах творів митців (Л. Хваль «На дні» в типологічних зв'язках з твором Ф. Достоевського «Записки из мертвого дома»; Н. Тодчук «І. Франко та Ф. Достоевський: структурні паралелі на рівні сюжетного хронотопу («Для домашнього огнища» — «Злочин і кара»)). Такий підхід, на нашу думку, звужує проблему і не дає повного уявлення про творчі взаємозв'язки геніальних митців. Завданням нашої розвідки є окреслення основних принципів літературно-естетичних та творчих взаємозв'язків І. Франка та Ф. Достоевського в контактено-генетичному дискурсі.

І. Франко був невтомним дослідником, популяризатором, критиком російської літератури. Аналізуючи літературний процес др. пол. ХІХ ст., він стверджував, що російське передове суспільство створило «єдину в своєму роді літературу, в котрій як дорогоцінні брильянти... сяють імена Тургенева, Достоевського, Гончарова,

Салтикова-Щедріна, Толстого, Писемського, Григоровича, Успенського, Гаршина, Короленка, Чехова, Горького і цілої плеяди менших талантів» [5, Т. 26, 254]. Ім'я Достоевського у літературно-критичній спадщині Франка — не рідкість. Однак окремих розвідок, присвячених Достоевському, у нього немає. Численні висловлювання, оцінки й аналіз окремих творів російського письменника трапляються у багатьох статтях, спогадах, листах і художніх творах Франка. Такі звернення до постаті Достоевського у літературно-критичній практиці Франка вочевидь не випадкові. Твори Достоевського він уважав вершиною світової літератури, а їх автора одним із найкращих синів російського народу, «найгеніальнішим художником слова». Глибше і ширше, ніж його сучасники, Франко розумів Достоевського. Критик уважно стежив за творчістю великого російського письменника-реаліста. Саме тому неодноразово зосереджував свою увагу на визначенні місця Достоевського у світовому літературному процесі, на характеристиці стилю і світогляду письменника.

Проводячи зіставлення Е. Золя і Ф. Достоевського («Еміль Золя, його життя і писання»), критик точно і влучно характеризує особливості творчої манери російського митця, причому не на користь французькому письменникові: «Ніщо не може бути більш навчаюче, як порівнювати великого «натураліста» Золя з великим «реалістом» Достоевським. Оба вони любуються в студіюванні людської душевної патології, оба сліплять, так сказати, під мікроскопом людську душу в її найтайніших рухах, — та проте, яка ж величезна різниця між ними! У Достоевського матеріальне оточення його героїв зазначене, правда, різко, але коротко, злегка, пейзажів майже зовсім нема; у Золя на се йде добра третина всього місця в повісті. Зате у Достоевського люди стоять на першому плані, а їх душевний стан є тою атмосферою, що проймає, заповнює всю повість, уділяється читачеві, мучить і потрясає його... У Достоевського ідіоти говорять, як філософи, відчують усе безмірно тонко, судять безмірно бистро, бачать ясно... Достоевський є незрівняний психопатолог, Золя — соціолог» [5, Т. 31, 305]. Чим пояснюється така оцінка Франка, утворчому зростанні якого Е. Золя відіграв значну роль? В. Осмоловський пояснює це зростанням у творчій свідомості Франка інтересу до «складних, суперечливих, а часом і патологічних станів людської душі». «Розв'язуючи ці проблеми, — заключає дослідник, — Франко «відходив» від Золя і звертався до досвіду Достоевського, якого вважав найбільшим художником-психологом» [4, 151]. Відстежував український критик і вплив реалізму російських письменників, «особливо найбільше російських Достоевського і Толстого з їх різним аналізом глибин людської

душі і душевних хвороб», на німецьку літературу, особливо на творчість Г. Гауптмана («Гергарт Гауптман, його життя і твори»). Говорячи про творчість чеського письменника Й.-С. Махара і аналізуючи його поему «Магдалена», Франко знову згадує Достоевського, робить вдалі спроби порівняння образів поеми з образами роману «Злочин і кара»: *«Його Люсі похожа трохи на Соню в романі Достоевського «Преступление и наказание», тільки без того глибокого трагізму, яким обілляв Достоевський свій високий твір»* [5, Т. 29, 480]; *«Так само батько Люсі, той пияк, бувший учитель, дуже живо нагадує Мармеладова в знаменитій повісті Достоевського, тільки без того глибоко трагічного підкладу, котрий так сильно потрясає душу читача у Достоевського»* [5, Т. 29, 490]. Аналогічні паралелі зустрічаємо при аналізі прози польської письменниці М. Конопніцької. Аналізуючи її творчість у контексті здобутків реалістичної прози ХІХ ст., критик цілком посилається на «покривджених» Достоевського: *«Ці описи безвихідної нужди, ця іронія і гостро вишліфовані оскарження на адресу громадськості нагадують у дечому ... і могутність вислову Достоевського: «Чому та пропасть, яка ділить братів на покривджених і на тих, які кривдять, така безмежна, мов ті океани, і така страшна, як розкриті рани?...»* [5, Т. 33, 379]. Називає Франко ім'я Достоевського і серед «найкращих синів великоруського народу», ставлячи його поруч з іменами О. Пушкіна, В. Белінського, М. Гоголя, Л. Толстого («Нова історія російської літератури») [5, Т. 27, 328]. Неодноразово Франко порівнював долю Достоевського з не менш драматичною долею письменників-мучеників, які також потерпіли від царату: Г. Успенського, М. Горького, а також Т. Шевченка. У статті «Темне царство», аналізуючи участь Шевченка у Кирило-Мефодіївському товаристві, критик зауважує: *«Майже рівночасно з київським Кирило-Мефодіївським кружком потерпів у Петербурзі тяжку кару кружок Петрашевського, до якого, між іншим, належав також найгеніальніший російський письменник Федір Достоевський»* [5, Т. 26, 144]. Про спільну долю Шевченка і Достоевського писав Франко у «Тюремних сонетах»:

*«Минув час мук? Брехня! Чи ж довгий час,
Як гинли Пестель, Каракозов, Соня,
Як мучивсь Достоевський і Тарас?»* [5, Т. 1, 159].

Однак такі зіставлення, власне, цим і вичерпуються. Франко розумів величезну прірву між

цими страдниками, не ставив їх в один ряд і як митців.

Високу оцінку давав І. Франко художнім творам Достоевського. Згадки про романи російського письменника та їх оцінка переконують нас у тому, що Франко був добре обізнаний з творчістю Достоевського: виділяв з-поміж його романів «Злочин і кара», «Записки з мертвого дому», знав також романи «Ідіот», «Покривджені й зневажені», а також «Щоденник» письменника. Зокрема, перший відносив до «архитворів епічної штуки», до таких творів європейської літератури, в яких *«інтереси особистої психології героїв колосально розрослись і розширились, обсервація власне найдрібніших появ, рухів і відрухів душі зробилася без порівняння стараннішою і багатшою...»* [5, Т. 28, 522]. Найвище цінував український критик «Записки з мертвого дому», зараховуючи їх до «найзнаменитіших книг в російській літературі». Прикметно, що саме цій книзі, що вийшла щойно в перекладі німецькою мовою, присвятив Франко невеличку самостійну статтю-рецензію. Стаття вражає своєю глибиною розуміння творчості і постаті Достоевського у світовій літературі, вмінням виокремити основні риси стильової манери письменника, зокрема *«панівний в ній тон і колорит, в противенстві до всіх інших його творів більше погідний і злегка сумний, але менше понурий, що надає творові більшої правдивості і контрастує із справді пекельним змістом книги»* [5, Т. 28, 93]. Зрозуміло, що такий характер загального звучання твору імпонував Франкові-художникові. Складні психологічні завдання, що розв'язуються у російському творі, склали основу художніх інтересів Франка, автора численних повістей із життя інтелігенції і особливо творів на тему «супільного дна».

Не замовчував Франко і негативних сторін Достоевського. Як проникливий критик він відчував ту умовну межу, що розділяла Достоевського-художника і Достоевського-ідеолога. З демократичних позицій Франко засуджував хибні сторони світогляду Достоевського, вказував на його хворобливу психопатологію, називав його «психологом-мучителем» з «патологічною музою». Проте велич Достоевського, на думку Франка, не в хибних сторонах, а в силі геніального художника.

Підсумовуючи наше дослідження, слід зазначити, що творчість Франка і Достоевського — явища надзвичайно багатогранні й невичерпні. Аналіз контактено-генетичних зв'язків митців окреслює чимало точок зіткнення, що дає можливість розширювати проблему дослідження до історико-типологічних взаємозв'язків.

ДЖЕРЕЛА

1. Білецький О.І. Зібрання праць : у 5 т. / О.І. Білецький. — К. : АН УРСР, Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка, 1966. — Т. 4. — 387 с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. — Мюнхен, 1989. — Т. 1. — 456 с.
3. Кримський А. Вибрані твори / А. Кримський. — К. : Дніпро, 1965. — 487 с.
4. Осмоловський В. Сприйняття Достоевського на Україні // Художній світ Достоевського / В. Осмоловський. — К. : Дніпро, 1973. — С. 144–174.
5. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50 т. / І.Я. Франко. — К. : Наукова думка, 1976–1986. — Т. 1, Т. 26, Т. 27, Т. 28, Т. 29, Т. 31, Т. 33.

В статье исследуются основные принципы литературно-эстетических и творческих взаимосвязей И. Франко и Ф. Достоевского в контактно-генетическом аспекте. Анализируется литературно-критическое наследие И. Франко в контексте творчества Ф. Достоевского.

Ключевые слова: компаративный анализ, психологизм, литературно-критический анализ, творческая индивидуальность.

The article investigates the main principles of literary aesthetic and creative interrelationship between I. Franko and F. Dostoevsky in contact-genetic aspect. It analyzes Ivan Franko's literary-critical heritage in the context of F. Dostoevsky's creativity.

Key words: comparative analysis, psychologism, literary-critical analysis, creative individuality.

УДК 398:82.09(477)

Жанна Янковська

АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ ВОРИТ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ПРОЗІ 30–60-х рр. ХІХ ст.

Поняття «архетип» — «культурний архетип» — «архетипний образ» є парадигмою поступування і «незнищеною властивістю художнього мислення». Крізь призму архетипізованих образів з давніх часів людина сприймала світ як цілісно, так і в деталях та взаємозв'язках, що його відтворюють. У відповідності з конкретним хронотопом ці образи здатні трансформуватися, набирати нових рис, зберігаючи, проте, свої основні ознаки, а тому є наскрізними у семантично-змістовому ряді «міф — твір фольклорний — літературний твір».

У статті методом компаративного аналізу зроблено спробу визначити напрямки рецепції семантичних паралелей використання архетипного образу ворит в українській літературній прозі 30–60-х рр. ХІХ ст.

Ключові слова: ворота, архетип, культурний архетип, архетипний образ, символ, семантика, полісемантичність, родинна обрядовість, календарна обрядовість.

Заявлена у статті тема знаходиться у смислового полі такого поліаспектного явища, як фольклоризм літератури, і є висвітленням однієї із складових його численних векторів вияву. Проблема пізнання фольклорно-літературних зв'язків не нова в українській гуманітаристиці, проте, разом з тим, є поки що невичерпною, породжуючи в ході наукових студій все нові й нові напрямки рецепції між двома словесними системами та теоретичні аспекти щодо їх вивчення.

Тому коротко окреслимо науково-методологічну основу зазначеного дослідження.

Різні аспекти рецептивних зв'язків фольклору та літератури неодноразово були предметом дослідження багатьох вчених, серед яких в українській науці, починаючи з ХІХ і до 80-х років ХХ століття, найвідомішими є імена М. Максимовича, М. Костомарова, П. Куліша, І. Франка, М. Грицяя, Т. Комаринця, Г. Нудьги, І. Денисюка, Л. Дунаєвської, С. Мишанича,